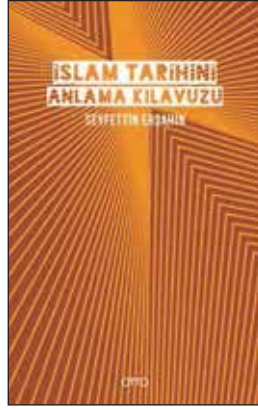

SEYFETTİN ERŞAHİN
“İSLAM TARİHİNİ ANLAMA KILAVUZU”
(Ankara: Otto Yayınları, 2017)

Muharrem Samet Bilgin

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Res. Asst., Hitit University, Divinity Faculty, Department of Islamic History
Çorum, Turkey
sametbilgin84@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-5080-8484

Gelişen teknoloji, artan ve çeşitlenen basın yayın organları ve sosyal medyanın etkisiyle bilgiye ulaşmanın çok kolaylaştığı bir dönemi yaşıyoruz. İnsanlar ilgi duydukları, bilgi sahibi olmak istedikleri konularda yazılı, sesli, görsel pek çok malzemeyi kolaylıkla elde edebilmekteler. Bunlar sayesinde hem kafalarındaki sorulara cevap bulabilmekte hem de çevrelerindeki insanları aydınlatabilmekteler. Ancak böyle bir ortamda da farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bilgi kirliliği, metodoloji eksikliğinden kaynaklanan problemler, istenilen yönde algı yaratmak amacıyla bilginin kötüye kullanılması, elde edilen bilginin/haberin bağlamından koparılarak yorumlanması bu sorunlar arasında ilk akla gelenlerdir. Gerçi saydığımız son iki husus eskiden beri insanlar tarafından suiistimal edilmektedir. Fakat günümüzde iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde kitlelere daha kolay hitap edildiğini düşünürsek bu oranın her zamankinden daha yüksek olduğu kanısına varabiliriz. İnsanların her zaman ilgisini çeken, gelişen ve değişen bu şartlar muvacehesinde de bilgi sahibi olmanın kolaylaştığı, üzerinde en çok konuşulan alanlar arasında din bilimleri ve tarihi sayabiliriz. İslam Tarihini Anlama

Kılavuzu böyle bir ortamda yayınlanmış ve genel okuyucu kitlesini hedef alan önemli bir çalışma.

Eser, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Seyfettin Erşahin tarafından kaleme alınmıştır. Yazarın deyimiyle ve yerinde bir tespitle "İslam Tarihine Girişi", "İslam Tarihi İlmi-hali" mesabesinde olan bu kitap, on bir bölümden oluşmuş ve yaygın İslam Tarihi anlatımından farklı bir şekilde kurgulanmıştır. Müellifin önsözde belirttiği üzere genelde İslam Tarihi kitapları, İslam Tarihini Hz. Muhammed'in doğumuyla başlatıp Moğol istilasıyla sona erdirmiş ve bu süreçte yaşanan askeri-siyasi olayların kronolojik olarak anlatımına odaklanmıştır. Bu anlayış Araplar dışında Müslümanlar tarafından kurulan devletlerin görmezden gelinmesine, onların İslam devleti olmadığı düşüncesinin hâkim olmasına sebep olmuştur. Ayrıca yazara göre bu kurgulama İslâm'ın tarihte kaldığı, bugüne ve geleceğe dair bir şeyler söylemediği hissiyatını ortaya çıkarmıştır. (s. 13-14) İslam Tarihini Anlama Kılavuzu genel okuyucu kitlesine hitap ettiği için eserde sade, açık ve samimi bir dil ve üslup tercih edilmiştir. Dipnot kullanılmamakla birlikte bazı yerlerde parantez içinde kaynak gösterilmiştir. Eserin birinci, altıncı, yedinci ve sekizinci bölümleri hariç diğer bütün bölümleri soru ve sorgulamalarla başlamış. Yazar, söz konusu bölümleri bu soru ve sorgulamalar çerçevesinde ele almıştır. Böylece okurun ilgili bölümleri okurken söz konusu sorular sayesinde etkin bir okuma yapması sağlanmıştır. Ayrıca her biri yılların birikimiyle oluşmuş olan bu kapsamlı, nitelikli soru/ sorgulamalar okurları merak ettiği hususlar için derinlemesine araştırma yapmaya da sevk etmektedir. Yazar zaman zaman anlattığı konularla ilgili ilginç anekdotlara hatta şiirlere yer vererek okurun ilgisini canlı tutmuş ve verdiği bilgilerin daha rahat zihinde kalmasını temin etmiştir. Bunun yanı sıra eserde geçen bazı kavramların parantez içinde açıklaması yapılmış, ülke, bölge ve şehirlerin tarihteki ve günümüzdeki adları birlikte zikredilmiştir.

İslam Tarihini Anlama Kılavuzu'nun ilk bölümü "İslam Tarihçiliği" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde başlıktan da anlaşılacağı üzere İslam Tarihinin tanımı, konusu, metodolojisi, felsefesi, faydaları ve diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İslam tarihçiliğinin tarihine yer verilerek geleneksel dönem ve yenileşme dönemi olarak ikiye ayrılmıştır. Özellikle Osmanlı/Türkiye örneği üzerinden verilen yenileşme döneminde yaşanan kırılma anları ve tarihe yaklaşım farklılıkları dikkati çeken hususlardan biridir. Bu kırılma anları ve Müslümanların geri kalmışlıkları, kavramlarını yitirmelerine, hangi görüşten olurlarsa olsunlar tarihi de modern dünyanın gereksinimleri doğrultusunda, Avrupa merkezli bir yaklaşımla kurgulama-

larına sebep olmuştur. Yazarın bu bölümde örnek olarak verdiği Ahmed Haşim'e ait "Müslüman Saati" ve Yahya Kemal Beyatlı'ya ait "Ezansız Semtler" başlıklı yazılar yaşanan büyük değişimi çok güzel özetlemiştir (s. 38-51). Bu bölümde son olarak Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde İslam Tarihi alanının gelişimi, okutulan dersler, derslerin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm genişletilerek ve gözden geçirilerek İslam Tarihi Usulü, İslam Tarihine Giriş, *Türkiye'de İslam Tarihçiliği* vb. isimlerle müstakil olarak basılabilir. Tarih Felsefesi ve Metodolojisi derslerinde başvurulabilecek bir bölüm. Bu bölümü isminde kılavuz geçen kitabın İslam Tarihinin nasıl okunması, anlaşılması ve yorumlanması gerektiğine yönelik okuyucuya önemli fikirlerin verildiği bir rehber olarak tanımlayabiliriz.

Çalışmanın ikinci bölümü İslamiyet'in Doğuşu: Hz. Muhammed Dönemi olarak isimlendirilmiştir. Hz. Muhammed'in hayatının anlatımından önce Hz. Muhammed'i konu edinen ilimlerin tanıtılması, Hz. Peygamber'i algılamaya dair bahsedilen hususlar da aslında bir nevi Siyer metodolojisi ve felsefesi sayılabilir. Yazarın Hz. Muhammed'i Anlama ve Algılama Sınırları başlığı altında İslam dünyasında Hz. Muhammed tasavvurlarını çeşitli yönlerden inceleyerek ortaya koyduğu fikirler dikkat çekicidir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in kul ve elçi kimliğinin göz ardı edilerek hangi gerekçelerle yüceltildiği ya da sıradan bir insanmış gibi algılandığı üzerinde durulmuştur. Yazar, İslam kültüründe yaygın olduğu gibi siyerin, Kısas-ı Enbiyâ anlatımının son halkası olarak yazılması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim kendisi de Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili kısma geçmeden önce diğer peygamberler hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra Hz. Muhammed'in hayatı ve peygamberlik yılları tematik bir şekilde anlatılmıştır. Yazar, siyerin kendi terminolojisi içerisinde yazılması gerektiği düşüncesinden hareketle bu bölümde yer alan başlıklarda ve metin içerisinde bu bilimin kavramlarını kullanmaya özen göstermiştir. Bir bilim dalı için terminoloji son derece önemlidir. Terminolojinin görmezden gelinmesi hem kavramların ve zihin dünyasının kaybına yol açar hem de o bilimden murat edilen maksat hâsıl olmamış olur. Bunu Siyer-i nebî için düşünenecek olursak Hz. Muhammed'i nebi veya peygamber olarak ortaya koymak daha güçleşecektir. Bu bakımdan müellifin hassasiyeti önemli ve değerlidir. Yazar, bu bölümü Hz. Peygamber'in evliliklerini anlatarak nihayete erdirmiştir. Modern insanın anlamakta zorlandığı ve oryantalistler tarafından en fazla suiistimal edilen konuların başında gelen Hz. Muhammed'in evliliklerinin ayrıntılı olarak ele alınması da okurlar için önemli bir kazanımdır.

Eserin üçüncü bölümü Dört Halife devrine ayrılmıştır. Öncelikle Hz.

Muhammed'in vefatından sonra Müslümanların lideri olan dört sahabenin hayatları ve kişilikleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından da yaklaşık otuz yıl süren ve Hulefâ-yı Râşidîn devri olayları kronoloji gözetilerek tematik olarak anlatılmıştır. Etkileri günümüze kadar süren bu devir olayları Ridde Olayları, Fetihler, İlk İç Çalkantılar ve Sonuçları başlıkları altında incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise tarihte ortaya çıkan ilk Müslüman hanedanlık olan Emeviler ele alınmıştır. Burada da yazar farklı bir yol izleyerek Emevi ailesi tarafından Şam ve Endülüs merkezli olarak kurulan iki devleti Doğu ve Batı Emevileri olarak tek bölümde toplamıştır. İslam dini ve tarihi ya da Müslümanlarla ilgili bir takım değerlendirmelerde bulunanların pek çok hususta Emevileri günah keçisi ilan ettiklerini görürüz. Zaman zaman birçok bilim insanı veya entelektüel de anakronizme düşme pahasına bu kervana katılabilmektedir. Saltanat meselesi de bunlardan biridir. Müslümanlar'ın tarihine saltanat Muaviye'nin dolayısıyla Emeviler'in eliyle girmiştir. Fakat daha sonra İslam tarihinde pek çok hanedan ortaya çıkmıştır. Yazar bu noktada şu önemli değerlendirmeyi yaparak olaylara yaklaşım biçimini gözler önüne sermiştir. "...Muaviye'nin kurduğu hanedan saltanat sistemi 20. yüzyıl başlarına kadar Müslümanlar arasında varlığını sürdürdü. Ona başlangıçta şiddetle karşı çıkan Şiiler ve Hariciler de sonraki dönemlerde kurdukları devletlerinde Muaviye'nin sistemini sürdürdüler." (s.142) Doğu Emevileri dönemini kronolojiyi dikkate alarak tematik olarak ele alan yazar, Batı Emevilerini ise tamamen kronolojik sırayla anlatmıştır. Belki bunda uzun olduğu kadar karmaşık olan Endülüs Müslümanları tarihinin de bir etkisi vardır. Bu bölüm, Ebû'l-Bekâ Sâlih b. Şerif'in 1486'da dönemin Osmanlı padişahı II. Bayezid'e gönderdiği ve Endülüs Müslümanlarının içler acısı durumu anlatan Sezai Karakoç tarafından Türkçe'ye "Endülüs'e Ağıt-Feryadname" başlığıyla çevrilen şiirle sona ermiştir. (s. 156)

Beşinci bölüm İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahip olan Abbasîlere ayrılmıştır. Kanlı bir ihtilalle Emevileri devirerek yönetimi ele geçiren Abbasîlerin tarihi, izledikleri politika ve beş yüz yılı aşan iktidarları döneminde meydana gelen olaylar yine konu merkezli bir anlayışla ortaya konmuştur. Müellifin burada yer verdiği başlıklardan biri de "Din Siyaseti"-dir. Kuruluş aşamasında Abbasîlerin ihtilali beraber gerçekleştirdikleri Şiilerle birlikte hareket ettiklerini ancak daha sonra tebaanın büyük çoğunluğunun mezhebi Sünniliğe dayandıklarını, Sünniliğin temsilcisi hadis âlimleri ve fakihlere yakın olduklarını vurgulamıştır. Yazar, Abbasî devrinde Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde (m. 813-847-yaklaşık otuz beş sene) devlet mezhebi haline gelen Mutezile'den hiç bahsetmemiştir. Dolayısıyla Mu-

tezile'nin etkisiyle yaşanan *halku'l-Kur'an* tartışmasına ve özellikle hadis ulemasının yaşadığı *Mihne* olayına bu kapsamda hiç değinmemiştir. Hâlbuki o dönem ve sonrasında yaşananlar etkileri günümüze kadar süren dini, ilmi, kültürel ve sosyal pek çok değişime sebep olmuştur. Bu bölümde İslam tarihinin en uzun süreli devletlerinden biri olan Abbasiler döneminde yaşanan isyanlar haklı olarak İktidara Karşı Dinî-Siyasi Hareketler kapsamında incelenmiştir. Çünkü söz konusu isyanlar ve hareketler bir yönüyle dini olmakla birlikte iktidarı hedef alan siyasi kalkışmalardır.

İslam Tarihini Anlama Kılavuzunun altıncı bölümü Müslümanlar tarafından Afrika'da kurulan devletlere tahsis edilmiştir. Bu devletler hakkında okurlara kısaca bilgi vermekle yetinilmiştir. Eserin hususiyetlerinden biri olan yedinci ve sekizinci bölümlere ise sırayla "Şii İslam Tarihi" ve "Harici İslam Tarihi" şeklinde isim verilmiştir. Bu bölümlerde Müslümanların büyük çoğunluğundan ayrılan, İslam tarihinde ortaya çıkmış iki önemli fırkaya mensup Müslümanlar tarafından kurulan devletlerden kısaca bahsedilmiştir. Ancak buradaki bölümlere "Şii İslam Tarihi" ve "Harici İslam Tarihi" adını vermek yerine "Şii Müslümanlarca Kurulan Devletler" ve "Harici Müslümanlarca Kurulan Devletler" şeklinde isim verilebilir miydi? Burada yazarın bir ilki gerçekleştirdiği için dikkat çekmeyi amaçladığı düşünülebilir. Nitekim yazımızın başında da belirttiğimiz gibi klasik İslam tarihi anlatımından farklı bir yol izlenerek gerek Afrika'da kurulan devletlerle ilgili, gerekse Şii ve Hariciler tarafından kurulan devletlerle ilgili kitapta bölümler ayrılması önemli bir kazanımdır.

Kitabın dokuzuncu bölümü İslamiyet'in yayılışına ayrılmıştır. İslamiyet'in yayılışı Müslüman milletler içerisinde önemli bir yere sahip olan Türkler üzerinden anlatılmıştır. Bir eser meydana getirilirken hitap ettiği çevrenin de dikkate alınması gerekir. Türkçe yazılarak Türk okurlar için kaleme alınmış bir eserde İslamiyet'in yayılışının Türkler üzerinden anlatılması gayet normal ve makuldür. Bu bölümde ele alınan konular aslında İslam tarihinin ve Türk tarihinin netameli ve çok tartışılan meseleleridir. İslamlaşma (conversion), Araplaşma, Türkleşme, milli kimlik, dini kimlik, kılıç zoru, kimlik kaybı, fetih, tebliğ, Haçlı Seferleri vs. bu bölümde mevzu edilen olgu ve olaylardan bazılarıdır. Türkler, İslamiyet'in ilk muhatabı Araplardan sonra Fars ve Berberilerle birlikte erken sayılabilecek bir dönemde İslamiyet'le muhatap olmuş milletlerden biridir. Türklerin hangi şartlar altında ve nasıl Müslüman olduğu, Müslüman olduktan sonraki durumları çoğu araştırmacının dikkatini çekmiştir. Zaten yazar "*Türklerin İslami dönemdeki yerini ve rolünü anlamadan dünya ve İslam tarihini de anlamak mümkün görünmemektedir.*" (s. 201)

ifadesiyle konunun önemini dile getirmiştir. Bu bağlamda öncelikli olarak Türk-Arap ilişkilerinin geçmişine değinen yazar, Türklerin İslamiyet'e Girişi başlığı altında İslamiyet'in dünyaya nasıl yayıldığıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Aslında bir nevi genel ilkeler olarak betimlenecek bu değerlendirmelerin ardından Türklerin İslamlaşmasıyla sonuçlanan süreç ve bu süreci kolaylaştıran faktörler üzerinde durulmuştur. İslamiyet'in Türk kimliğinin korunmasında en büyük amillerden biri olduğu, Müslüman kimliği ile Türk kimliğinin birbirlerini tamamladıkları özellikle vurgulanmıştır. (s. 214-218) Bundan sonra da İslam coğrafyasının korunmasından, Haçlı Seferleriyle mücadelede, İslam'ın Hint alt kıtasına yayılmasından, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına varıncaya kadar Türklerin siyasi ve kültürel anlamda İslam tarihinde oynadıkları önemli roller anlatılmıştır. Buna müteakip ise Türklerin Müslüman olduktan sonra kurdukları devletler kısaca tanıtılmıştır. Söz konusu devletler içerisinde en uzun hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti diğerlerine nazaran daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yazarın pek çok eserde adları bile geçmeyen devletlere bu kitapta yer vermesi araştırmacılar için yeni araştırma alanlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Üzerinde değerlendirmelerde bulunduğumuz bu eseri birçok eserden ayıran en önemli özelliklerden biri de Müslümanların tarihini Ortaçağ'da ya da daha yakına getirip I. Dünya Savaşı'nda bırakmamasıdır. Günümüzdeki İslam ülkelerini, Müslüman topluluklarını onuncu bölümde görme fırsatını yakalıyoruz. Bu bölümün başında yer alan sorgulamalar hâlihazırda dünyanın gündeminde yer alan ve doğrudan Müslümanları ilgilendiren birçok konuya değindiği için ufuk açıcı bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca pek çoğu çatışmaya ve çözümsüzlüğe dönüşmüş sorunların sebepleri ve kısa geçmişleri bu bölümde ele alınmaktadır. Yazarın İslam dünyasının bugünkü durumu başlığı altında tarih bilimi ve bilinci ile ilgili yaptığı değerlendirme eserin hangi saiklerle yazıldığını ortaya koyar niteliktedir. *"İslamiyet'in insanlığı asırlarca maddi ve manevi alanlarda mutlu ettiği gerçeğinden hareketle bu değerler ve tecrübenin tekrar hayata hâkim olması istenmektedir. Kuşkusuz bunların günümüze taşınması da diğer ilimler yanında, iyi bir tarih anlayışı ve anlatımı ile mümkün olacaktır. Diğer ifade ile İslam tarihinin iyi kavranması sadece Müslümanların değil bütün insanların yararına sonuçlar doğuracaktır."* (s. 272) Müellif İslam dünyasının sorunlarını 2016 yılında ülkemizde düzenlenen bir sempozyumdan hareketle ekonomik, eğitim ve güvenlik sorunları olarak üç başlık altında toplamıştır. Daha sonra Müslümanların yaşadığı bölgeler, bu bölgelerdeki önemli devletler, olgular ve yaşanan sorunlara kısaca temas edilmektedir. Bu bağlamda İran İslam Devrimi, Arap-İsrail Savaşı ve Filistin meselesi, İran-Irak Savaşı,

Körfez Krizi, Arap Baharı, Suriye iç savaşı, Kıbrıs Sorunu, Hindistan-Pakistan Çekişmesi, Karabağ Sorunu Somali’de iç savaş ve açlık, Sudan’da kuzey-güney anlaşmazlığı gibi günümüz Müslümanlarının yakından şahit olduğu durum ve olaylar üzerinde durulmaktadır. Yine Hindistan, Çin, Japonya, Orta Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika’daki Müslümanlarla ilgili bilgi verilmektedir. Bütün bunlar günümüz İslam dünyasının adeta bir fotoğrafı ve panoraması mesabesinde olabiliriz.

İslam Tarihini Anlama Kılavuzu salt bir siyasi tarih anlatısından ibaret değil. Kitabın son bölümüne müellif, “Müslümanların Başarısı: İslam Medeniyeti” başlığını vererek 1400 yıllık süreçte Müslümanların meydana getirdikleri uygarlığı özlü bir şekilde tanıtmıştır. Medeniyet kavramıyla ilgili mülahazalar, medeniyetleri doğuran ve medeniyetlerin yıkılışında etkili olan faktörlerle konuya adeta bir giriş yapılmıştır. Sonrasında İslam medeniyetinin temel nitelikleri ve gelişim aşamaları ele alınmıştır. Yazarın belirlediği temel niteliklere başkalarını eklemek elbette mümkündür. Ancak yazarın zikrettikleri arasında yer alan insan merkezli olması ve çeşitli ırk ve kültür mensuplarının ortak ürünü olması İslam medeniyetinin hangi ırktan olursa olsun insanı önemseydiğini göstermesi açısından önemlidir. İslam medeniyetinin gelişim aşamalarıyla ilgili olarak yazar, ilk vahiyden Emevilerin sonuna kadar doğuş, Abbasi Devleti’nin kuruluşundan miladi 17. Yüzyıla kadar gelişme ve yükseliş, 18 ila 20. Yüzyıllar arası ise yıkılış ve yeni arayışlar olarak bir sınıflama yapmıştır. Burada yazar, dünyada genel kanaat olan İslam medeniyetinin on birinci yüzyıldan sonra gerilediği düşüncesine de bir eleştiri getirmiştir. Aslında söz konusu kanaatin Türkler’in İslam medeniyetinde söz sahibi olmasıyla bir ilişkisi olduğu ve maksatlı bir şekilde propagandasının yapıldığı gözlerden uzak tutulmamalıdır. Eser İslam medeniyetinin çeşitli yönlerden incelenip, özlü bir şekilde tanıtılmasıyla sona ermektedir.

Sonuç olarak İslam Tarihini Anlama Kılavuzu isimli eser, bugün dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan Müslümanların tarihini ve medeniyetlerini özlü bir şekilde anlatan, bunu yaparken okuyucuya düşünme, anlama ve analiz yapma imkânı veren bir eserdir. Bunun yanı sıra ileri okumalar için yol gösteren, İslam tarihinin nasıl okunması gerektiğinin hususunda da rehberlik eden bir çalışmadır. Bilimsellikten taviz vermeden genel okuyucuya hitap etmesiyle de geniş kitlelerin kafasında oluşan pek çok soruya cevap bulabilecekleri ilmi bir eser hüviyetini taşımaktadır.